

Гоўзіч І.М. (Мінск)

Усходнія монастрафічныя вершы (танка і хоку) у творчасці Максіма Танка і ў сучаснай літаратуры

Паэзія канца ХХ – пачатку ХХІ ст. уяўляе сабой дынамічную і рухомую з’яву, у якой усё больш шырокую прастору заваёўваюць інтэлектуальны медытатыўна-філасофскі пачатак і монастрафічныя, нерыфмаваныя вершы, у выніку чаго з’яўляюцца лепшыя ўзоры пункціраў, квантэм, хоку, танка і інш.

Асаблівую папулярнасць у сучаснай паэзіі набыла танка – монастрафічны пяцірадковы нерыфмаваны верш, у якім першы і трэці радкі маюць па пяць складоў, а астатнія – па сем. Класічная танка складаецца з 31 склада, галоўная ж думка верша сканцэнтравана, як правіла, у трох першых радках. У 1915 годзе гэты новы для беларускай паэзіі твор выкарыстаў Максім Багдановіч, які стварыў нізку з чатырох вершаў, даўшы класічны ўзор танкі:

Ах, як спявае
Сінявокая птушка
Ў муках кахання.
Сціхні, птушачка, сціхні
Каб не тамілася я [1, с. 395].

У пяцірадковіку Максіма Кніжніка 31 склад (першы і трэці радкі маюць па пяць складоў, астатнія – па сем), галоўная думка ўтрымліваецца ў трох першых радках (назваюцца асноўныя неад’емныя “спадарожнікі” кахання – асалода і пакуты).

Максім Танк – паэт-аватар і эксперыментатар, які з поспехам пераадольваў тэматычную і жанравую скаванасць нацыянальнага слоўнага мастацтва, таксама ў сваёй творчасці звярнуўся да пяцірадковіка, які дастаткова ўмоўна можна аднесці да танкі:

Усе рэкі бяруць свой пачатак,
Усе дрэвы сваю свежасць,
Усе хмары свае бліскавіцы,
Усе вятры свае сілы – з крыніц.
Толькі песні – з сэрца [10, с. 53].

Відавочна, што ад класічнага японскага верша ў Максіма Танка засталася толькі філасофская заглыбленасць і колькасць радкоў, колькасць жа націскных складоў у кожным радку адвольная: 10 – 8 – 10 – 10 – 6, а таксама асноўная думка сканцэнтравана ў апошнім радку, а не ў трох першых.

Беларуская танка на сучасным этапе ахоплівае разнастайныя тэмы: ад лірычна-інтымных да філасофска-сакральных, якім адпавядае і жанравастылявая разнастайнасць вершаў. Так, Рыгор Барадулін стварыў танку-акварэль “Пад зялёную руку”, парушыўшы яе класічную нарматыўнасць:

Начытаўшыся соннікаў,
Сон-травой нашаптаных,
Луг

Выкідвае конікаў,
Як зялёных шайтанаў [4, с. 5]

Сэнсава ўшчыльненая танка Уладзіміра Сіўчыкава, якую мы працытуем, мае класічную будову (выключэнне – апошні радок, які складаецца з 6 націскных складоў) і пабудавана на традыцыйным вобразным параўнанні чалавека з мятлікам, у ёй сцвярджаецца тэзіс пра хуткаплыннасць жыцця чалавека:

Пярэсты мятлік
і восенню хоча жыць –
п’е паспешліва
з хрызантэмы расінкі
марознай раніцай [8, с. 48].

Шырокае распаўсюджанне ў сучаснай літаратуры атрымала і жанравая форма хоку (або хайку, хай-кай) – монастрафічны трохрадковы верш, які вылучыўся з танкі і, па-сутнасці, з’яўляецца яе скарачонай формай. У хоку таксама адсутнічае рыфма, але строга захоўваецца дакладная колькасць складоў у вершарадах: у першым і трэцім – па пяць, у другім – сем.

У беларускую паэзію дадзены верш унёў паэт-эмігрант Рыгор Крушына, які ў сваіх творах з дапамогай сэнсава-завостаранага зместу і лаканічнасці бліскуча раскрывае сакральнае для слоўнага мастацтва тэмы. Так, для таго, каб вычарпальна раскрыць тэму “Паэт і паэзія”, пісьменніку дастаткова трох філігранных па форме і “згушчаных” па філасофскай напоўненасці радкоў:

Муза, не ўдзявай!
Маё сэрца да цябе!
У крыві – агонь [6, с. 37].

Кульмінацыйны момант нараджэння мастацкага палатна перададзены з дапамогай двух дзімнатных вобразаў – “кроў” і “агонь”, якія ў сваім адзінстве ствараюць працэс “гарэння думкі”. Зазначым, што Р. Крушына здолеў практычна без дапамогі дзеясловаў паслаць чытачу-рэцыпіенту імпульс сапраўднай паэтычнай энергіі (карыстаючыся словамі пазнейшага паэта-наватара А. Разанава, “квант” паэтычнай энергіі).

Максім Танк таксама неаднаразова звяртаўся да падобнага жанру (цыкл хоку са зборніка “Errata”). У хоку паэта філасафічная заглыбленасць праяўляецца ў наяўнасці шматяруснай, часам палярнай, змястоўнасці:

Рэкі, як людзі,
Спяшаюцца да акіяна –
Сваёй нірваны [9, с. 99].

У гэксце верша “зашыфравана” медытацыя-разважанне пра спрадвечныя філасофскія катэгорыі – Жыццё і Смерць, бо “нірвана” ў перакладзе з санскрыту – знікненне, згасанне, гэта значыць, стан спакою і шчасця, які чалавек набудзе, калі адмовіцца ад жыццёвых клопатаў і памкненняў. Але ж адсутнасць жаданняў і памкненняў – гэта маральная ці фізічная смерць для асобы.

Максім Танк, як і Р. Крушына, прытрымліваецца кананічнай формы: яго хоку – гэта класічны ўзор дадзенага верша, але ў паэта сустракаюцца 16-ці і 18-ці складовыя хоку, у якія нават “уводзіцца” ролевы герой:

Неразлучнымі
Толькі пакінуў нам Буда
Жыццё і Смерць [9, с. 99].

Бічую, бы Ксеркс,
Мора за разбітыя
Мае караблі [9, с. 99].

Тэндэнцыю ў адыходжанні ад кананічнага хоку назіраем і ў зборніку хоку беларускіх паэтаў “Круглы год”, падрыхтаваным у 1986 і выдадзеным у 1996 годзе. Сярод хоку Андрэя Антонова, Уладзіміра Арлова, Адама Глобуса, Максіма Клімковіча, Уладзіміра Сіўчыкава, Уладзіміра Сцяпана, Міраслава Шайбака, Віктара Шніпа, змешчаных у кнізе, сустракаюцца вершы, якія не зусім адпавядаюць японскім канонам па змесце:

Мэтрапалітэн,
у чаканьні цягніка
разглядваю столь [5, с. 27],

а таксама не з’яўляюцца класічнымі па 17-скаладовай будове:

Высокая трава.
Плыве па зялёнай гадзе
пажоўклае лісьце [5, с. 135].

З імем А. Разанава звязана ўжуленне аб пошуку паэзіяй новых шляхоў, арыгінальных жанраў. У яго асобе спалучаюцца рысы паэта-эксперыментатара, вечнага шукальніка ісціны, моватворцы, генератара творчых ідэй. Непаўторная арыгінальнасць стылю пісьменніка абумоўлена не толькі наватарствам фармальнага пошукаў, але і зместам твораў: гістарызмам погляду на рэаліі свету, медытатыўнасцю і філасафічнасцю, асацыятыўнасцю мыслення. А. Разанаў увёў у нацыянальную паэзію новыя формы верша – пункцір, квантэму, версэт, вершаказ, зном.

Першымі ў творчасці А. Разанава з’явіліся пункціры – невялікія (часцей 4 – 6 радкоў) лірычныя мініяцюры, выкананыя па законах тонкай графікі, сфакусаваныя на перадачы адной думкі, фіксацыі аднаго пачуцця. Пункціры знешне нагадваюць хоку, але не маюць дакладных правілаў стварэння. У іх рэалізуецца глыбокі філасафскі змест, іх кампазіцыя ставіцца ў прамую залежнасць ад выкарыстання дамінантнай дэталі: “Куды? Адкуль?.. – / маўчанне... / Не дасць адказу час. / Стаю – і сам **пытанне**, іду – / і сам адказ” [7, с. 76].

Вынікі творчых пошукаў паэтаў абумовілі нараджэнне новых вершаваных формаў на стыку танкі і хоку – “ахвярынках” (разважанніў пра месца чалавека ў Сусвеце і Бога – “У кожным / Адпаведна яго шчадраце / Бог расце” [3, с. 436]) і “ясачак” Рыгора Барадуліна. Так, напрыклад, “ясачкі” названага паэта адначасова па будове (монастрафа з трох радкоў) нагадваюць хоку (паўтанку), а па колькасці складоў – танку. Кожная з “ясачак”

ўтрымлівае 31 склад, што характэрна менавіта для танкі, хоць па радках склады размеркаваны хаатычна: у адным выпадку іх – 9, 11, 11; у другім – 10, 11, 10: “Скон – нечаканны й чаканны плён. / Чалавек – гадзіннік, які не ведае, / На колькі Усявышнім заведзены ён” [2, с. 334].

Літаратура

1. Багдановіч, М. Поўны збор твораў : у 3 т. / М. Багдановіч. – Мінск : Нав. і тэхн. – Т. 1 : Вершы, паэмы, пераклады, наследаванні, чарнавыя накіды. – 1992. – 752 с.

2. Барадулін, Р. Збор твораў : у 5 т. / Р. Барадулін. – Мінск : Маст. літ., 1999. – Т 3: Паэмы. Вершы. – 335 с.

3. Барадулін, Р. Ксты / Р. Барадулін. – Мінск : Рым.-катал. Парафія св. Сымона і св. Алены, 2005. – 472 с.

4. Барадулін Р. Пад зялёную руку // Полымя. – 1996. – № 1. – С. 5.

5. Круглы год. Зборнік хоку беларускіх паэтаў. Уклад. Ул. Адамчык. – Менск : Літаратура, 1996. – 224 с.

6. Крушына, Р. Сны і мары : Вершы / Р. Крушына. – Нью-Ёрк – Мюнхэн, 1975. – 108 с.

7. Разанаў, А. Танец з вужакамі : Выбранае / А. Разанаў. – Мінск : Маст. літ., 1999. – 560 с.

8. Сіўчыкаў, У. Высакосны год : Хоку і танка / У. Сіўчыкаў. – Мінск : Радыёла-плюс, 2004. – 147 с.

9. Танк, М. Errata : Вершы. Пераклады / М. Танк. – Мінск : Маст. літ, 1996. – 143 с.

10. Танк, М. Збор твораў : у 13 т. / Максім Танк. – Мінск : Беларус. навука, 2008. – Т. 5. Вершы (1972–1982). – 447 с.